

Els moviments pendulars a Riudoms: un aspecte més en les relacions camp-ciutat

M.ª Isabel Domingo i Gispert

Sembla paradoxal que l'agricultura, en generar la sedentarització de l'home, hagi estat el principal propulsor de l'aglomeració urbana. Camp i ciutat són dues realitats, amb un paisatge i població rural extensa i un paisatge i població urbana concretada a reduïts sectors. Entenem el camp com tot el que s'oposa a la ciutat, però les diferències no són sols fisionòmiques i d'efectiu, sinó que penetren dins l'activitat econòmica, l'estructura social, el nivell cultural, el nivell de vida i fins i tot la mentalitat.

Però encara que distints, camp i ciutat mantenen un cúmul de relacions molt variades. Hem de pensar abans que tot que el camp proveeix i nodreix la ciutat —el mercat—, i també li ofereix habitants. En aquesta relació dinàmica, la ciutat esdevé com a centre de promoció, seguretat i serveis.

Però que el camperol —d'essència tan arrelada a la terra— es mogui vers la ciutat ens porta a reflexionar. Les relacions entre aquests dos termes no són fenòmens espontanis, sinó un procés dinàmic en el qual la ciutat s'enduu quasi sempre l'avantatge: inferioritat en preus i rentabilitat dels productes agrícoles, la qual cosa afecta tota la renda rural enfront de la industrial de tota mena.

Quan el predomini urbà és econòmic, singularment comercial i administratiu, pot parlar-se de la "ciutat comarca" (1). A mesura que la ciutat creix en població i volum, diversificant les seves funcions, la seva àrea d'influència creix més i més. És el cas de Reus, ciutat en estreta connexió amb la regió on està insertada, i que manté una relació jeràrquica amb els altres nuclis urbans, ja siguin menors (per exemple Riudoms) o majors.

Per altra banda, el binomi camp-ciutat també connota una mutació —en general violenta i agresiva— de les característiques de l'espai agrari, dins formes diverses: eixample de les ciutats, ocupacions industrials, urbanitzacions de segona residència, zones de lleure i esportives, instal·lacions d'utilitat pública i d'interès social, etc., amb conseqüències àmplies i sovint greus. (2).

En el nostre marc, la proximitat de Reus a Riudoms dona al paisatge rural d'aquesta zona perifèrica un caràcter híbrid: la terra agrícola va cedint paulatíment a la "conquesta" urbana, i així veiem com les indústries i les petjades urbanes s'estenen ambdues vora les vies de comunicació, alhora que el poble multiplica els serveis.

La primacia de l'*urbs* sobre l'*ager* comporta, les més de les vegades, problemes intrincats i plantejats permanentment. La interdependència no sempre és equilibrada, sobretot ara que els factors desestabilitzadors s'han multiplicat. El creixement urbà d'aquesta zona ha representat la penetració de funcions urbanes en espais agrícoles i ha portat un canvi i una especialització en l'agricultura. Al mateix temps, la comercialització dels productes agraris significa una important font d'ingressos per a la població urbana. En aquest context se situa per exemple el paper de Reus en l'organització del comerç de l'avellana.

Un aspecte més en el conjunt de les relacions camp-ciutat el constitueixen les oscil·lacions. Són moviments migratoris més o menys temporals, però que no suposen desarrelament del lloc de residència. Encara que aquests moviments pendulars són típics dels medis urbans (de la residència al lloc de treball i viceversa),

els podem aplicar també als moviments des de l'exterior de la ciutat fins a ella mateixa. Aquí tractarem breument els moviments pendulars que realitza la població activa de Riudoms en els sectors secundari (sector que comprèn les activitats de transformació: indústria, construcció...) i terciari o de serveis (comerç, transport, etc.). No inclou els moviments en el sector primari, com és el cas tan nombrós a Riudoms dels pagesos.

També s'hi afegeix el movimen pendular dels riudomencs que estudiem fora del poble.

Basant-nos en el padró municipal d'habitants de 1981, obtenim els següents percentatges (3):

D'un total de població a Riudoms de 4.862 habitants, obtenim una població activa de 1.402 persones. Considerem activa tota persona que exerceix una professió, però no s'hi inclouen els aturats i els que consten al padró com a "buscant feina", ja que no realitzen moviments pendulars. La resta de la població seria la inactiva, i inclou mestresses de casa, estudiants, jubilats... La taxa d'activitat que s'obté, un 28%, sembla baixa dins la societat desenvolupada en què se situa Riudoms, però cal tenir en compte altres factors a més a més de l'assenyalat anteriorment. Si bé el nombre d'estudiants i sobretot els que cursen estudis superiors tendeix a augmentar i es retarda l'edat d'incorporació al camp laboral i així disminueix la taxa d'activitat, hi ha un altre factor cabdal com és la importància del treball femení: en un poble de riquesa agrícola com Riudoms, moltes "mestresses de casa" són en realitat persones actives que tenen un pes indiscutible com a força de treball al camp.

Com podem veure en la Taula I, més de les tres quartes parts de la població activa de Riudoms realitza la seva activitat a la vila, i no té

el seu lloc de treball en altres centres urbans. Dins d'aquest grup, destaca el volum de les persones dedicades al sector primari (agricultura i ramaderia bàsicament, en especial l'avicultura), que suposen més de la meitat del total, i que són un reflex prou evident de la importància que l'agricultura té per al poble. Respecte als sectors secundari i terciari, podem dir que estan bastant equilibrats, amb un major predomini del darrer, la qual cosa posa de manifest que les activitats industrials i de transformació estan poc desenvolupades respecte als altres sectors. Pel que fa al sector dels serveis, destaca el paper del comerç i l'administració, cada cop més ampli a mesura que augmenta el nivell de vida del poble.

La població activa de Riudoms que realitza moviments pendulars en els sectors secundari i terciari suposa quasi una quarta part del total de la població activa del poble (em remeto a la Taula II). És per tant una xifra considerable de persones (23'3%) la que té el seu lloc de treball en altres centres urbans, i realitza un moviment pendular de periodicitat diària en la seva major part.

Les raons d'aquests moviments són diverses. Això no obstant, en un poble de riquesa agrícola com Riudoms cal cercar una arrel en la crisi de la societat agrària tradicional. El desenvolupament de la vida urbana i el comerç han incidit en l'estabilitat de l'explotació agrària tradicional, de caire familiar. Les exigències del mercat i la disminució o desaparició de la producció artesanal han comportat alhora una dependència exterior i la necessitat de capital. L'agricultura ha anat adaptant-se a la nova situació, modificant els conreus de cara a una especialització i adoptant la mecanització. Aquest procés ha suposat un increment de la productivitat i ha permès per tant d'alimentar

TAULA I

Població Total de Riudoms	4,862	habitants
Població activa de Riudoms	1.402	(28'8%)
Població activa a Riudoms	1.076	(76'7% pobl. act.)
sector primari	573	(53'2%)
sector secundari	229	(21'3%)
sector terciari	274	(25'5%)

una població cada cop més dedicada a altres activitats.

D'altra banda, cal tenir present el canvi operat en el Camp de Tarragona en les últimes dècades: d'una comarca agrícola d'economia basada en l'exportació dels seus productes pel port de Tarragona, a través dels mercats de Reus i Valls, s'ha passat a una nova situació, caracteritzada per un fort procés d'assentament industrial (irreversible), un desenvolupament bàsic de les infraestructures i l'eclosió massiva del fenomen turístic.

Tot això fa que cada cop les activitats secundàries i els serveis adquireixin un major pes i es facin manifestes àdhuc en pobles de prosperitat agrícola com Riudoms. Tanmateix, la producció orientada al mercat ha obligat a uns canvis i a uns nous requisits que no sempre el pagès ha pogut superar. Sovint, el petit pagès s'ha vist obligat a vendre la seva força de treball sobrant per l'escassa activitat agrícola. És el fenomen de l'agricultura de temps parcial, que permet la supervivència d'explotacions petites i tècnicament inadaptades. Així, trobem que una part de la població activa de Riudoms participa en els sectors secundari i terciari i s'ocupa alhora d'una petita explotació agrícola en el temps de lleure.

Finalment, cal esmentar també els moviments pendulars que realitzen gent forastera fins al poble mateix. Són la majoria moviments de caràcter diari, en el sector dels serveis. Considerarem, però, només els que afecten la població activa de Riudoms.

LA POBLACIÓ ACTIVA DE RIUDOMS QUE REALITZA MOVIMENTS PENDULARS

Sector secundari. Encara que per poca diferència (vegeu la Taula II), el sector secundari té un percentatge inferior al terciari, la qual cosa indica que la gent es desplaça més a treballar en el sector de serveis que a la indústria, per raons que intentarem esbossar després. Quan a la composició per sexe i estat civil, veiem que, de les 152 persones que realitzen moviments pendulars en aquest sector, el 63'9%, són homes casats, el 28'3%, homes solters, el 5'9%, dones solteres i el 1'9% dones casades.

La gran majoria de treballadors la constitueixen doncs els homes casats, seguits de lluny pels solters. Això s'explica en part pel major percentatge d'homes actius casats respecte dels solters, ja que el temps d'activitat laboral de l'home solter després dels estudis i el servei militar és relativament curt.

Respecte a les dones, ben just si tenen importància en el sector (7'8%), sobretot les casades. De fet, les activitats de serveis atrauen més la mà d'obra femenina, en aquest cas la riudomenca, que té un paper gairebé nul en la indústria de transformació. La participació de la dona casada en el camp laboral sofreix tant aquí com en el sector serveis una forta recessió, degut que és molt freqüent que la dona deixi el seu treball quan es casa.

Atenent al destí de treball, sobresurt tant en el sector secundari com en el de serveis l'atracció que exerceix Reus. En els moviments pendulars, la llei de la gravetat cobra una validesa molt palpable: l'atracció és directament proporcional a les masses, i inversament proporcional a la distància. Reus és així el nucli més gran i pròxim a la vila.

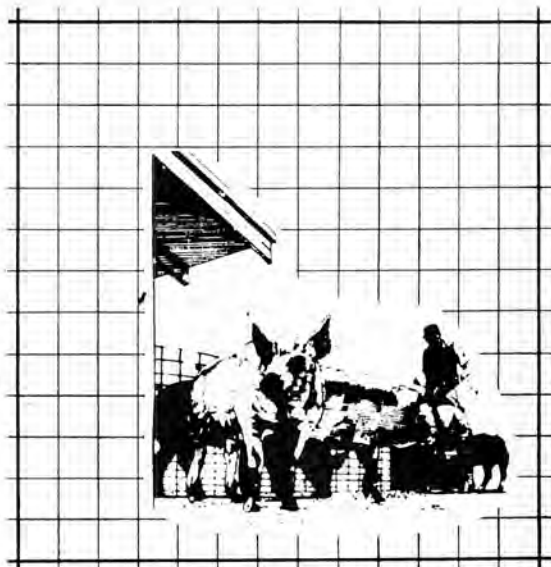
Cruïlla de comunicacions, Reus exerceix la seva influència econòmica més enllà del Camp tarragoní, atraient treballadors de tota la zona. La proximitat geogràfica, junt amb la seva

estructura econòmica actual, la converteixen en un centre d'atracció per a la població treballadora de Riudoms en els sectors secundari i terciari.

Reus ha diversificat la seva indústria (tèxtil, mecànica, al servei de l'avicultura, etc.), i ha revitalitzat el comerç, tan vital per a la ciutat, comprant fora de la comarca i venent-los dins (béns de producció i de consum), i comprant productes de la comarca per exportar-los (cas dels fruits secs, sobretot l'avellana).

La industrialització de Reus no és un cas aïllat, sinó que afecta a tota la zona, en especial el triangle Reus-Tarragona-Salou. Així, un sector destacable de la població masculina treballa també a Tarragona i a la costa (Salou, Cambrils), sobretot en el sector de la construcció.

Cal destacar també l'atracció que la indústria de Riudecols exerceix sobre els treballadors del sector secundari de Riudoms que es desplacen.

Població activa de Riudoms que realitza moviments pendulars en el sector secundari

Total	152	persones (46'6%)
Homes	92'2%	
Dones	7'8%	

Sector terciari. La participació de la població activa en el sector terciari és majoritària enfront de l'activitat industrial, si bé per pocs punts (em remeto novament a la Taula II). Això reflecteix una preferència per les activitats comercials i de serveis (a part de l'agricultura) enfront de l'activitat de transformació, menys arrelada en els centres receptors.

TAULA II

Població activa de Riudoms que realitza moviments pendulars:

Total	326	(23'3% pobl. activa total)
En el sector secundari	152	(46'6%)
En el sector terciari	174	(53'4%)

SECTOR	homes casats	homes solters	dones casades	dones solteres
2	63'9%	28'3%	1'9%	5'9%
a Reus	55 (56'7%)	20 (46'5%)	2 (66'6%)	5 (55'5%)
a Tarragona	14 (14'4%)	5 (11'6%)	—	—
a Riudecols	6 (6'1%)	5 (11'6%)	1 (33'3%)	3 (33'3%)
a Salou	5 (5'1%)	2 (4'6%)	—	—
a Cambrils	4 (4'1%)	3 (6'9%)	—	—
a les Borges	4 (4'1%)	2 (4'6%)	—	—
a Montbrí	2 (2%)	—	—	—
a altres llocs:	6'5%	14'2%	—	11'2%

Atenent a la composició per sexes i estat civil, dels 174 riudomencs que realitzen moviments pendulars en aquest sector, el 51'8% són homes casats, el 18'3% homes solters, el 23'6 dones solteres, i el 6'3% dones casades.

Població activa de Riudoms que realitza moviments pendulars en el sector terciari

Total	174 persones (53'4%)
Homes	70'1%
Dones	29'9%

Com podem veure, els homes casats continuen essent majoritaris en el sector terciari, però el que destaca és el pes del treball femení (29'9% en aquest, enfront del 7'8% en el secundari). Les dones fadrines que treballen fora en el sector que tractem superen els homes solters. El fet s'explica no tant per una davallada del treball masculí (encara que una part d'aquests joves consten en el padró com complint el servei militar), sinó per l'adequació d'aquest sector al caràcter del treball femení (dependents, comptables i administratives...). També el percentatge de dones casades que treballen en serveis és major respecte al secundari (6'3 enfront de l'1'9%), per raons similars. Sí que és sensible la davallada en els dos sectors del treball femení en les dones casades, degut que aquestes acostumen a deixar la feina, com ja hem vist, en contraure matrimoni.

El centre d'atracció fonamental continua essent també Reus. A més a més de les raons abans esmentades, cal assenyalar que Reus és el centre comercial de la comarca, amb gran nombre de botigues i magatzems, serveis de banca, borsa i assegurances, serveis professionals i especialitzats, i d'esplai i recreatius, que atreuen tant a clients com a treballadors, sobretot a mesura que augmenta el nivell de vida i es faciliten les comunicacions.

El segon lloc d'atracció és Tarragona, sobretot per als homes, mentre que les dones es decanten cap a llocs de treball més pròxims al domicili.

ELS ESTUDIANTS I ELS MOVIMENTS PENDULARS

Encara que els estudiants no s'inclouen en les oscil·lacions en tractar-se aquí de població no activa, crec que és interessant referir-nos als

moviments pendulars que efectuen, ja que és un fet prou evident i notori.

En total, el padró de 1981 comptabilitza 137 riudomencs que cursen els seus estudis fora del poble (4).

El percentatge d'ambdós sexes que es desplacen per estudiar és similar, la qual cosa indica que l'educació no és, en principi, privativa en aquest aspecte.

Estudiants de la vila que realitzen moviments pendulars

Total	137
Homes	74 (54%)
Dones	63 (46%)

Pel que fa al lloc d'estudi, ve determinat sobretot pel nivell de l'ensenyança i, s'estableix una relació jeràrquica entre els diferents nuclis urbans: així, Riudoms compta amb escola primària, però els estudis superiors requereixen ja un desplaçament, més o menys lluny segons el tipus. A Reus, doncs, es pot cursar el batxillerat i la formació professional; a Tarragona hi ha establida la facultat de lletres i la de química, magisteri i branques professionals més elaborades; i a Barcelona s'hi troben altres facultats i estudis que no hi ha a menor distància geogràfica. Els moviments pendulars en aquests estudiants fan referència per tant a estudis no elementals, sinó de caràcter tècnic i superiors.

Aquest fet determina tanmateix el tipus de transport i la periodicitat del moviment pendular: acostuma a ser en autobús i diari per als estudiants que es desplacen a Reus; en cotxe i també diari per als que estudien a Tarragona; i en tren i de caràcter setmanal o més perllongat per als que estudien a Barcelona. Paral·lelament, hi ha també una relació d'edat; són els més joves els que estudien més a prop, mentre que a mesura que s'eleva els estudis creix l'edat i en general la distància geogràfica del centre.

A part d'aquests tres llocs d'estudi principals, hi ha una minoria que cursen estudis en pobles veïns, bé per raons de proximitat al domicili habitual o per especialització (5).

Un altre tret observable és que les dones predominen en les distàncies curtes —en concret

en els estudis fets a Reus, i que corresponen a estudis mitjans—, mentre que són els homes els que dominen en els estudis en centres més allunyats de Riudoms, com és Barcelona (12 homes enfront de 3 dones), i que corresponen a estudis superiors. Relacionant-ho amb la divisió per sectors, on vèiem que les dones —sobretot solteres— predominaven en el sector dels serveis, podem pensar que els homes tendeixen a cursar estudis superiors, ajornant l'edat d'entrada en el món laboral, mentre que moltes noies estudien a Reus però no inicien estudis superiors, que obligarien a traslladar-se a centres més allunyats.

Així doncs, en els estudiants es posen de relleu dos fets: la pràctica equitativitat entre els sexes, i la relació directa entre proximitat geogràfica i volum d'estudiants, alhora que distància i complexitat d'estudis.

Resumint, podem dir que els moviments pendulars de caràcter laboral que realitzen els riudomencs cap a altres nuclis urbans tenen un pes destacable dins la població activa de la vila. Reus es configura com el gran centre polaritzador, vers on es decanta el major sector d'aquesta força de treball. No obstant això, Tarragona es manifesta també com un segon

focus d'atracció creixent, amb un potencial demogràfic i econòmic notori. A la importància de Reus com a mercat regional i centre terciari s'hi afegeix el fenomen de la industrialització del Tarragonès, que s'ha anat estenent per tota l'àrea, amb unes conseqüències a molts nivells que sols ara comencen a esclatar.

- (1) VILA VALENTÍ-CAPEL, H. *Campo y ciudad en la geografía española*. Alianza Ed., Madrid, 1970.
- (2) Temàtica que abraça àmpliament aquest seminari.
- (3) El nombre de població activa i els percentatges de població que es dedica als sectors secundari i terciari pot variar lleugerament segons si es té en compte o no el criteri de comptabilitat assenyalat en el text respecte a la població activa. Quan als sectors, s'ha optat més pel tipus de professió que per l'activitat realitzada. Així, una persona que consta com a comptable en una indústria determinada se l'ha inclòs en el sector secundari. Assenyalem també que les persones de poble que consten com a actives però que no hi resideixen regularment han estat excloses per considerar-se poc representatives.
- (4) Només ens referim als estudiants de Riudoms que es desplacen fora de la vila. En contraposició, Riudoms exerceix una atracció sobre els pobles menors de la rodalia en ser un centre destacat d'estudis primaris (EGB), donant lloc també a moviments pendulars que no considerarem.

TAULA II

SECTOR	homes casats	homes solters	dones casades	dones solteres
3	51'8%	18'3%	6'3%	23'6%
a Reus	54	18	9	26
a Tarragona	12	4	—	—
a Cambrils	4	—	—	—
a Salou	3	2	1	—
a Riudecols	3	—	—	—
a Montbrió	3	—	—	—
a Mont-roig	—	3	—	—

TAULA III

Estudiants:

Homes	74 (54%)		
Dones	63 (46%)		
		Homes	Dones
a Reus		35 (47'2%)	43 (68'2%)
a Tarragona		19 (25'6%)	14 (22'2%)
a Barcelona		12 (16'2%)	3 (4'6%)
a altres llocs:			
les Borges, Montbrió...	11%		5%